

УДК 821.161.2 – 311 Загребельний
DOI 10.34142/2312-1076.2022.2.100.11

Наталя Нестеренко

РЕЦЕПЦІЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ Г. СКОВОРОДИ У ТВОРЧОСТІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО

Abstract

The article is devoted to the study of the realization of the philosophy of freedom, the idea of «kindred work» by H. Skovoroda in the historical novelism of P. Zagrebelny.

Skovoroda's concept of freedom, the concept of «kindred work», related to the ideas of rehabilitation of the self-worth of a person, needs new research and scientific understanding taking into account the context of the present age, which determines the relevance of the issues raised in the article.

The purpose of the study is to trace the reception of philosophical ideas (philosophy of freedom, the doctrine of «kinship work») by H. Skovoroda in P. Zagrebelny's historical novels «Miracle», «I. Bohdan (Confession in glory)», «Thousand-year-old Mykolay».

The task of the article is to analyze the projection of the Skovoroda's idea of freedom in the historical novels of P. Zagrebelny on the images of Bohdan Khmelnytskyi («I, Bohdan (Confession in Glory)»), Mykolay Smian («Thousand-year-old Mykolay»); to reveal the basic concept of «kindred work» manifested in the images of Syvook («Miracle»), Mykolay Smyan, professor Cherkas, the Ukrainian people («Thousand-year-old Mykolay»).

The work implements a combination of historical-literary and comparative-historical methods, an analytical-descriptive approach is applied, which consists in the selection, systematization and analysis of material.

The vision of freedom characteristic of the cossack era, as well as Ukrainian history as a relentless struggle for freedom, finds its interpretation in P. Zagrebelny's novel. The novel «I Bohdan (Confession in Glory)» by P. Zagrebelny is an interpretation of the figure of Bohdan Khmelnytskyi as an exponent and founder of the Ukrainian nation on the path of the liberation war for freedom, which is included in the model of the «father of freedom» of the Skovoroda's.

The desire for freedom: personal, religious, national for the main character of P. Zagrebelny's novel «Thousand-year-old Mykolay» is a defining character trait. Mykolay is an expression of the thousand-year-old aspirations of the people for independence at various historical stages. The character of the work represents the author's concept of the types of national character of Ukrainians: smerdis, cossacks, haydamaks.

The idea of «kindred work» can be clearly traced in the image of the construction worker Syvook in the historical novel «Miracle» by P. Zagrebelny, who developed his talent by going a long way in search of harmony of colors and work for the good.

The interpretation of the idea of «kindred labor» in the novel «Thousand-year-old Mykolay» by the Skovoroda's idea is that it is not just an innate task for an individual (Mykola Smiyan, professor Cherkas) to work on the land, but also the road to the happy destiny of the Ukrainian people.

So, H. Skovoroda's philosophy of freedom had a noticeable influence on the historical novelism of P. Zagrebelny. The heroes: Bohdan Khmelnytskyi («I, Bohdan») and Mykolay («Thousand-year-old Mykolay») are the clear embodiments of the Skovorodinov's model of «freedom as the highest value». The idea of «kinship work» is manifested in the images of Sivook, the construction worker from «Miracle», Mykolay, professor Cherkas from «Thousand-year-old Mykolay».

Keywords: philosophy of freedom, «kinship work», historical novel, messianism, national character.

Анотація

Стаття присвячена дослідженню реалізації філософії свободи, ідеї «сродної праці» Г. Сковороди в історичній романістиці П. Загребельного.

Сковородинівська концепція свободи, поняття «сродної праці», пов'язані з ідеями реабілітації самоцінності людини, потребує нових досліджень і наукового осмислення з урахуванням контексту нинішньої доби, що й зумовлює актуальність порушеної в статті проблематики.

Мета студії – простежити рецепцію філософських ідей (філософії свободи, учення «сродної праці») Г. Сковороди в історичних романах П. Загребельного «Диво», «Я, Богдан (Сповідь у славі)», «Тисячолітній Миколай».

Завдання статті – проаналізувати проєкцію сквородинівської ідеї свободи в історичних романах П. Загребельного на образи Богдана Хмельницького («Я, Богдан (Сповідь у славі)»), Миколая Сміяна («Тисячолітній Миколай»); розкрити засадниче поняття про «сродну працю» оприявлене в образах Сивоока («Диво»), Миколая Сміяна, професора Черкаса, українського народу («Тисячолітній Миколай»).

У роботі реалізовано поєднання історико-літературного й порівняльно-історичного методів, застосовано аналітично-описовий підхід, який полягає в підборі, систематизації й аналізі матеріалу.

Характерна для козацької доби візія свободи, а також української історії як безугавної борні за свободу знаходить своє тлумачення в романі П. Загребельного. Роман «Я, Богдан (Сповідь у славі)» П. Загребельного – інтепретація постаті Богдана Хмельницького як виразника й засновника української нації на шляхах визвольної війни за свободу, що вкладається в сквородинівську модель «батька вольності».

Прагнення до свободи: особистої, релігійної, національної для головного героя роману П. Загребельного

«Тисячолітній Миколай» є визначальною рисою характеру. Миколай є виразником тисячолітніх прагнень народу до незалежності на різних історичних етапах. Персонаж твору репрезентує авторську концепцію про типи національного характеру українців: смердів, козаків, гайдамаків.

Ідея «сродної праці» виразно простежується в образі будівничого Сивоока в історичному романі «Диво» П. Загребельного, який розвинув свій хист, пройшовши довгий шлях у пошуках гармонії барв і праці на благо.

Інтерпретація сквородинівської ідеї «сродної праці» в романі «Тисячолітній Миколай» полягає в тому, що це не просто природжене діло для окремої особистості (Микола Сміян, професор Черкас) трудитися на землі, але й дорога до щасливої долі українського народу.

Отже, філософія свободи Г. Сковороди мала помітний вплив на історичну романістику П. Загребельного. Виразними втіленнями сквородинівської моделі «свободи як найвищої цінності» виступають герої: Богдан Хмельницький («Я, Богдан»), Миколай («Тисячолітній Миколай»). Ідея «сродної праці» оприявлена в образах Сивоока, будівничого з «Дива», Миколая, професора Черкаса із «Тисячолітнього Миколая».

Ключові слова: філософія свободи, «сродна праця», історичний роман, месійність, національний характер.

Вступ

«Історія народу ставить перед людиною проблему часу з його вічною тривалістю. Одні пристосовуються до часів, у яких живуть, і щезають так само безслідно, як і з'явилися, інші намагаються змінити час, перебороти, вирватися з його невблаганності, – таким судилося безсмертя, вони випереджають свої епохи, вони належать прийдешнім поколінням, їм судилося вічність», – цими словами починається есе «Ум всеосяжний і бунтівливий»

П. Загребельного про Г. Сковороду, уміщене в книзі «Неложними устами» (Загребельний, 1981а: 52).

Багатогранний світ філософії українського мислителя в цілому спонукає науковців до вирішення нових проблем, які є надзвичайно важливими в наш час. Відтак концепція свободи філософа, поняття «сродної праці», пов'язані з ідеями реабілітації самоцінності людини, потребує нових досліджень і наукового осмислення з урахуванням контексту нинішньої доби, що й зумовлює актуальність порушеної в статті проблематики.

Методологія і методи дослідження

Методологічну основу статті становлять наукові принципи сучасної літературознавчої науки, а саме діалектичної єдності літератури й суспільства, культури, історії, об'єктивності й історизму в оцінці фактів, взаємозалежності й взаємозв'язку літературних явищ, обмеження множини потенційних інтерпретацій. У роботі реалізовано поєднання історико-літературного й порівняльно-історичного методів, застосовано аналітично-описовий підхід, який полягає в підборі, систематизації й аналізі матеріалу.

Дискусії

У різні часи критиками доробку П. Загребельного виступали: С. Андрусів (1987), В. Дончик (1998), В. Балдинюк (2002), М. Слабошпицький (2004), Н. Зборовська (2006, 2011), Н. Білик (2009) та ін. Автори прагнули через ідейно-тематичне, проблемно-конфліктне, жанрово-стильове багатство прози письменника розкрити художній метод, простежити еволюцію героїв, показати концепцію людини; проаналізувати образно-символічний словник доробку кінця 1980-х – першої половини 90-х років, виділити вдале поєднання романтичної піднесеності та символічно-філософської місткості, визначити жанрові різновиди й модифікації історичних романів. Попри це було недостатньо приділено увагу вивченню впливу філософських ідей

Г. Сковороди на творчість П. Загребельного, оскільки постать Українського Сократа неодноразово зринає в текстах письменника.

Мета цієї розвідки – простежити рецепцію філософських ідей (філософії свободи, учення «сродної праці») Г. Сковороди в історичних романах П. Загребельного «Диво», «Я, Богдан (Сповідь у славі)», «Тисячолітній Миколай».

Завдання статті – проаналізувати проєкцію сквородинівської ідеї свободи в історичних романах П. Загребельного на образи Богдана Хмельницького («Я, Богдан (Сповідь у славі)»), Миколая Сміяна («Тисячолітній Миколай»); розкрити засадниче поняття про «сродну працю» оприявлене в образах Сивоока («Диво»), Миколая Сміяна, професора Черкаса, українського народу («Тисячолітній Миколай»).

Результати дослідження

На думку відомого дослідника творчості Григорія Сковороди Л. Ушкалова, «підстави розглядати Сковороду як “філософа свободи”, не викликають <...> сумнівів. Ідеться не лише про його науку – ідеться про його спосіб існування, бо навіть славетна автоепітафія нашого філософа “Світ ловив мене, та не спіймав” – то не що інше, як радикальний маніфест свободи» (Ушкалов, 2015: 24).

Найповнішого художнього синтезу філософія свободи давньоукраїнського мислителя досягла у творчості письменників тих суспільно-історичних періодів, коли гостро поставала проблема збереження самоцінності людської особистості, її внутрішнього духовного простору.

Становлення П. Загребельного як автора історичної прози було процесом поступовим. Важливу роль на цьому шляху відіграли як надзвичайне авторове критико-аналітичне обдарування, так і «дух» доби, позначеної відродженням

націо- й державотворчих устремлінь українців, починаючи з 60-х рр. XX століття.

Шістдесятництво породило нову хвилю історичного роману – твори П. Загребельного, Р. Іваничука, Р. Федоріва, Ю. Мушкетика, І. Білика, Р. Іванченко. П. Загребельний разом з І. Чендесем, А. Діамаровим, В. Земляком, Ю. Мушкетиком та іншими авторами старшого покоління, хоч і не належали до ядра шістдесятників, були ними за суттю (Історія української літератури XX століття, 1998).

Новий український роман поєднав у собі «риси класичного історичного роману з його серйозним дослідженням минулого та історико-художнього роману з «тотальним поглядом на речі», активною проєкцією на сучасність, філософічністю, інтелектуальністю» (Андрусив, 1987: 10).

На думку В. Балдинюк, «П. Загребельний належить до того типу авторів, які невинно еволюціонують і тематично, і стилістично, переосмислюючи культурні архетипи й символи» (Балдинюк, 2004: 1). Літературознавчиня виділяє власне романтичний оповідний модус у творчості письменника, наголошуючи, що «у своїй історичній прозі Загребельний використовує здебільшого традиційні романтичні форми, наприклад, пригодницької прози й романсу, поєднуючи їх з філософсько-культурним коментарем та інтелектуальними параболami» (Балдинюк, 2004: 2).

Образ Григорія Савича займає помітне місце у творчості П. Загребельного. Уперше великий філософ був зображений письменником у романі «Шепіт» (1963-65), де в народнопоетичному дусі переповідається легенда з життя просвітителя, коли останній «посеред відкритого степу уберігся від зливи, мов святий янгол» (Загребельний, 1981b: 395). Пізніше, «Squaw-wordl» (саме таке ім'я отримав Сковорода в романі з чотирьох повідомлень і не без фантастики «Безслідний Лукас» (1976–1986)) репрезентує

Україну як один із найвидатніших філософів, якого автор порівнює з Діогеном, бо життя своє провів у мандрах і бідності» (Загребельний, 1989: 231), та Сократом, бо нагадував його «силою розуму» (Загребельний, 1989: 231).

3-поміж основних рис прози П. Загребельного, на думку Н. Зборовської, вирізняється «філософська аналітичність вічних істин» (Зборовська, 2006: 26), реалізована в надзвичайно продуктивному – історичному матеріалі.

Головні герої історичних романів класика української літератури нерозривно пов'язані з боротьбою за незалежність України в різні часи й епохи. Так, головний герой історичного роману «Я, Богдан (Сповідь у славі)» стверджує: «Я знав волю народу свого та знай звертався до нього за підтвердженням, хотів ще й ще раз почути голос його, бажання найсокровенніше» (Загребельний, 2001: 630).

Тяглість традиції називати Б. Хмельницького батьком свободи, на думку Л. Ушкалова, простежується в українській літературі з середини XVII: «Тим часом самого Хмельницького десь від середини XVII століття в старій Україні зазвичай сприймали як «батька вольності». Уславлення свободи пов'язане з ім'ям великого гетьмана в «Оді до вольності» («De libertate») Сковороди» (Ушкалов, 2014: 27). Філософ у поезії утверджує думку про свободу як найвищу цінність: «Що є свобода? Добро в ній якеє? / Кажуть, неначе воно золотее? / Ні ж бо, не злотне: зрівнявши все злото, / Проти свободи воно лиш болото» (Сковорода).

У розумінні героїчного чину гетьмана Богдана Хмельницького, на думку Л. Ушкалова, є кілька вимірів: «Утім, у письменників старої України свобода, як і чимало інших філософських універсалій, має не лише «горизонтальний» (людина на «театрі життя»), але й «вертикальний» (людина – Абсолют) вимір» (Ушкалов, 2014: 28). Життя історичної особи – публічне, а тому належить

світові. У своєму монолозі-сповіді герой намагається показати свої вчинки не тільки як гетьмана, а й простої людини, якій не чужі боління й радощі, невдачі й помилки, розкрити приховані мотиви тих чи інших дій. Роман написаний у формі монологу-сповіді Богдана, означеного як сповідь у славі, тобто в ситуації активізованої мужності до життя. Сповідь, на думку Н. Зборовської, має «не лише історичний, а й метафізичний характер: гетьман усвідомлює українську історію та себе в ній після своєї смерті, точніше сказати: метафізичний Богдан оцінює історичного» (Зборовська, 2011: 22).

Л. Ушкалов стверджує, що поняття свободи в його «вертикальній» стратегії українські барокові автори трактували як *liberum arbitrium*, тобто як «самовластіє», бо людина, маючи Божий образ і подобу постає саме «самовласною», а отже, здатною самостійно обирати поміж добром і злом (Ушкалов, 2014). У романі «Я, Богдан (Сповідь у славі)» цей «самовласний» вибір проілюстровано рядками про складні переживання героя: «А тим часом довкола тривала боротьба добра і зла, Бога і диявола, між мирською суєтою і вічністю і я мимоволі вплутувався в ту боротьбу, вгрузав у суєту більше й більше і вже починав лякатися, що не сповню призначення, яке відчував у своїй душі, тоді рвався всіма смислами і допускався вчинків таких, про які гріх і згадувати. Занесений над мою голову палаш Конєцпольського після зухвалих моїх слів про Кодацьку кріпость спам'ятав мене, кинув у отхлань, у самі пекла, де валували чорні дими з позасвіття, і тут я мав або загинути, або ж зродитися таким, яким судилося мені історією» (Загребельний, 2001: 102).

П. Загребельний показує гетьмана, з одного боку, як представника вільнолюбного козацького народу, а з другого – як історичного реаліста, здатного дивитися вперед на цілі віки: «Ніхто ще тоді про се не думав і не гадав, навіть сама історія мовчала, бо її погляд спрямований тільки назад, прозріти ж будучину неспроможен» (Загребельний, 2001: 373).

Характерна для козацької доби візія свободи, а також української історії як безугавної борні за свободу знаходить своє тлумачення в романі П. Загребельного: «Мій народ творив себе і на полях битовних, і в замилюванні свободою, та й у свідомому прагненні уникнути упокорень, поразок, шибениць і даремного страждання» (Загребельний, 2001: 630).

У «De libertate» Г. Сковороди, за міркуваннями Л. Ушкалова, уславлення імені гетьмана – це не просто історична ремінісценція на Мойсея, яким Хмельницький постає в літописі Величка, а ствердження богообраності месії, який має визволити український народ із-під польського гніту (Ушкалов, 2017).

Мотив віщування в романі в різних варіантах доволі часто актуалізується, що, очевидно, спричинено авторською настановою на утвердження основного концепту твору – месійності Богдана Хмельницького. Не випадково образ Богдана багато разів асоціюється з Мойсеєм: «...бо ж звано мене за життя Мойсеєм, що порятував свій народ від неволі...» (Загребельний, 2001: 9). Цінність розуму й знання для персонажа зіставляється автором із значенням Тори, Закону Мойсея (Старий Завіт) для іудеїв: «Зі мною завжди буде моє знання, а це вище за всі клейноди світу. Складу з того знання п'ятикнижжя свого життя, як Моєсей» (Загребельний, 2001: 9).

Герой П. Загребельного, полемізуючи зі Г. Сковородою й Т. Шевченком щодо оцінки його дій, провіщає народження непересічних особистостей України – продовжувачів традицій свободи: «Ще не народився великий філософ мого народу і великий поет його не прийшов, я не міг тоді вгадати їхніх імен, які, може, затьмарять моє ім'я, але мислі їхні великі вогненно зблиснули перед моїми очима тої ночі, провіщаючи будучину землі моєї і народу вкраїнського» (Загребельний, 2001: 331). Роздумуючи про майбутнє, Богдан

Хмельницький постає перед дилемою: «Стати отцем вольності не на мить, не на день, а на віки ...» (Загребельний, 2001: 332).

У романі кожна нова перемога будила в Богдані Хмельницькому відчуття випростання народу з віковичного рабства, народження нової нації, яка боролася за честь, за волю: «Билися не тільки за свою землю, але й за свою гідність, за славу й історію, тож і вийшла та битва нещаслива для шляхетської сторони, їхнє військо одразу стратило серце, і вже тепер не я мав почуватися жертвою, а ті, хто ще вчора в безмірній пихатості своїй вважали нас на ніщо і вже святкували вікторію, ще й не здобувши її» (Загребельний, 2001: 380).

Образ Богдана – це новий вимір національного характеру, що керувався принципом боротьби за волю в усіх її проявах: «Ніхто ніколи не буває вільними до кінця. Але одні борються за свободу, інші тільки животіють у погнобленості, вдаючи вдоволення. Щастя не втім, щоб мати свободу, а втім, щоб боротися за неї, і не так словом, як ділом» (Загребельний, 2001: 484).

Роман «Я, Богдан (Сповідь у славі)» П. Загребельного – інтерпретація постаті Богдана Хмельницького як виразника й засновника української нації на шляхах визвольної війни за свободу, що вкладається в сквородинівську модель «батька вольності».

Значною подією в літературному процесі 1990-х років стала поява умовно-історичного роману П. Загребельного «Тисячолітній Миколай». М. Слабошпицький, аналізуючи художній метод письменника цього періоду, зазначає: «... чи не менш зухвалий експеримент звести в «Тисячолітньому Миколаї» століття й розкидані в них людські долі в єдиний сюжетний клубок, створивши цільну контамінацію «прози ідей» та «прози характерів» (Слабошпицький, 2004: 147).

Роман «Тисячолітній Миколай» П. Загребельного виявляє своєрідність із огляду на те, що текст репрезентує

«умовну» біографію людини – українця, який живе тисячу років, проходячи за цей час довгий шлях випробувань, злетів і падінь. У романі «Тисячолітній Миколай» людська душа, прагнучи бути вільною на тисячолітніх теренах історії України, увесь час потрапляє в полон до релігії, до суспільства, до історичних подій: «Ми не присягаємо своїм богам, і ми всі – вільні. Ви ж попихачі в свого бога. А хто стане попихачем у бога, буде попихачем і в людей» (Загребельний, 1994: 76). Письменник пропонує розглядати минуле крізь призму життя звичайної людини, її приватності, таким чином перетворюючи «велику історію» в історію «малої людини»: «Спудеї з старших класів філософських і богословських, іноки, ієреї, протопопи, ієромонахи вже з початком славної війни Хмельницького, а надто ж після Зборівської угоди і побуту великого гетьмана в Києві, один поперед одного стали домагатися нобілітації, занесення до козацького компуту, без вагань змінювали чорну рясу на білу свитку козацьку, а хрест на мушкет і йшли виборювати вольності свого народу, вже не самою душею, а й рукою» (Загребельний, 1994: 96). Очевидно, саме цим можна пояснити спроби П. Загребельного до концептуалізації вітчизняної історії в ракурсі її психологічного переживання не стільки великими історичними діячами, скільки людьми, які жили в певну історичну епоху, спроби створити не просто образи певних історичних епох, скільки «оживити» людину тих часів у всій повноті її приватного, соціального й духовного життя.

Прагнення до свободи: особистої, релігійної, національної для головного героя – Миколая є визначальною рисою характеру. Персонаж обирає волю, бо «краще бути голодним горобцем під холодною стріхою, ніж райською пташкою в золотій клітці» (Загребельний, 1994: 81). У цій цитаті бачимо алюзію на сковородинівське «мені моя сопілка й вівця дорожчі царського вінця». Подаючи виразні історичні епохи: часи Володимира Великого, Богдана Хмельницького,

Голодомор 1933 року, Другу світову війну, перебудову, П. Загребельний розмірковує над становленням національного характеру. У тексті роману автор визначив три психологічні типи українців: смерди, козак, гайдамаки, які на його думку притаманні нашому народові на різних етапах його розвитку: «Як на мене, то український народ взагалі не піддається поділу на класи в усі часи сповідуючи єдину віру, він завжди був незалежний у відправі обрядів цієї віри, єдина ж сила, якій підкорявся, – це історія, і саме вона виокремила в ньому три головні характери, якими він утвердився на цій землі і показав перед усім світом, характери ж ці: козаки, гайдамаки і смерди» (Загребельний, 1994: 420). Концепція письменника щодо особливостей творення цих національних типів простежується у творах історичної тематики 1960-90-х років: від роману «Диво» до роману «Тисячолітній Миколай».

Тяглисть типів національного характеру українців виступає важливим елементом самоцінності людської особистості. У спогадах головного героя історичного роману «Тисячолітній Миколай» важливою пересторогою, докором на все життя стало понищення козацького й гайдамацького в душі Миколи Сміяна, що мало несподівані наслідки. Герой, «забувши малого брата свого, став смердом ще безнадійнішим, і, власне остаточним, бо, не дбаючи про брата ... не тільки його майбуття, але й власну судьбу» (Загребельний, 1994: 42).

Органічною складовою філософського вчення Г. Сковороди є його засадниче поняття про «сродну працю». На думку мандрівного філософа, мудрою й щасливою можна назвати лише ту людину, яка усвідомила спорідненість своєї душі й тієї справи, яку вона обирає головним заняттям у житті, до якого прагне з дитинства. Ця природна відповідність, спорідненість душі й справи всього життя і є «сродною працею».

Ідея «сродної праці» виразно простежується в образі будівничого Сивоока в історичному романі «Диво» П. Загребельного. Його шлях до пізнання життя й секретів мистецтва, удосконалення майстерності пролягає з древлянської пущі через усю Наддніпрянську Русь, Болгарію, Візантію й завершується в Києві після створення дива – Софіївського собору. Герой розвинув свій хист, пройшовши довгу дорогу в пошуках гармонії барв і праці на благо: «Він пробував сам накидати барви на глину й на дерево, і в нього вийшло відразу, аж він сам не повірив, ... що в нього між оком і рукою є те, чого нема ні в кого з людей, а саме цим і визначається той, що може вичаровувати з небуття новий світ богів і візерунків» (Загребельний, 2000: 131).

Н. Білик уважає, що розуміння творчого начала як одвічного й невмирущого властиве П. Загребельному (Білик, 2009). У романі «Первоміст» письменник зазначає, що «люди, поставивши велику споруду, віддаючи їй власні душу та вміння, у творчій праці подібні до зернини, що, кинута в землю, із загибелі проростає пишним зелом: своїм умінням, своєю неперевершеністю» (Загребельний, 1980: 435–437). У романі «Диво» в епізоді завершення майстром Сивооком фресок у Софійському соборі, автор зауважує, що «і через багато віків, коли зазвучать для когось оці старі барви, оживе тоді в них ... і погляд, і серце Сивоокове, мов у променях сонцевороту» (Загребельний, 2000: 547).

Сродність до праці на землі є наскрізним мотивом роману «Тисячолітній Миколай». Після всіх життєвих перепетій Миколай повертається до годувальниці: «Втікаючи від людської метушні, нищості й нікчемності, став я смердом, повернувся до землі, бо в землі – найбільша ніжність світу, в її травах, деревах, злаках, а не в пустих розкошах, залізі, насильстві й пихатості» (Загребельний, 1994: 132). Письменник уважає, що дух нашої історії не в розбишацтві, а в спокійній праці на землі, бо навіть запорозькі козаки більше

господарювали, ніж воювали: «... і брат мій Марко, як і все козацтво від гетьмана до простого шеренгового, охоче й з радістю вішало шаблю на цвяшок і бралось за сошку, щоб обробити клапоть ґрунту, зароблений ранами і кров'ю» (Загребельний, 1994: 133).

Професор Черкас, викладач і товариш Миколи Сміяна, знав тільки свою працю: «Притулений до землі, зібгавшись калачиком, як дитя в материнському лоні, навіки ставши добровільним бранцем землі, він знайшов у собі силу, щоб вознести мисль для тривожних, небезпечних і віщих роздумів, і хоч у нього вперто й жорстоко відбирали учнів і навіть звичайних слухачів, він не знав відчаю, щедро даруючи свою мисль просторам, наснажуючи їх високими зарядами тієї вічної загадкової енергії, яка не вмирає навіть по смерті її носія» (Загребельний, 1994: 493).

Інтерпретація сквородинівської ідеї «сродної праці» в романі «Тисячолітній Миколай» полягає в тому, що це не просто природжене діло для окремої особистості трудитися на землі, але й шлях до щасливої долі українського народу: «...ми вперто орали свою землю, може, сподіваючись, що не тільки пшениця виросте в цих степах, а й щаслива доля» (Загребельний, 1994: 536).

Висновки

Отже, філософія свободи Г. Сковороди мала помітний вплив на історичну романістику П. Загребельного. Виразними втіленнями сквородинівської моделі «свободи як найвищої цінності» виступають герої: Богдан Хмельницький («Я, Богдан»), Миколай («Тисячолітній Миколай»).

Ідея «сродної праці» оприявлена в образах Сивоока, будівничого з «Дива», Миколая, професора Черкаса із «Тисячолітнього Миколая». Як стверджує П. Загребельний, «у кожній справі треба ставати Сковородою, не інакше. Вибороти право на ім'я, а тоді все життя боротися за своє ім'я, за свій розум і за свій талант» (Загребельний, 1994: 465). Видається

перспективним простежити вплив філософських ідей Сковороди на інші історичні романи письменника.

Література

- Андрусив, С. (1987). *Историческая романистика Романа Иванычука и ее место в развитии жанра*. Автореф. дис. канд. филол. наук. Киев.
- Балдинюк, В. (2004). *Наративні моделі сучасної прози (за творчістю Павла Загребельного та Валерія Шевчука)*. Автореф. дис. канд. філол. наук. Київ.
- Білик, Н. (2009). Міфологічний вимір семантики ключового знака-символу в романах П. Загребельного «Диво» і «Первоміст» та І. Андрича «Міст на Дрині». *Слово і час*, 10, 66–76.
- Дончик, В. (Ред.). (1998). *Історія української літератури ХХ ст.: у 2 кн.* Кн. 2: Друга половина ХХ ст. Київ: Либідь.
- Загребельний, П. (1980). *Твори: у 6 т.* Т. 3: Первоміст. Київ: Дніпро.
- Загребельний, П. (1981а). *Неложними устами: статті, есе, портрети*. Київ: Радянський письменник.
- Загребельний, П. (1981б). *Шепіт*. Київ: Молодь.
- Загребельний, П. (1989). *Безслідний Лукас: роман з чотирьох повідомлень і не без фантастики*. Київ: Радянський письменник.
- Загребельний, П. (1994). *Тисячолітній Миколай*. Київ: Довіра.
- Загребельний, П. (2000). *Диво*. Київ: Махаон-Україна.
- Загребельний, П. (2001). *Я, Богдан (Сповідь у славі)*. Харків: Фоліо.
- Зборовська, Н. (2006). *Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури*. Київ: Академвидав.
- Зборовська, Н. (2011). Влада і свобода в романах Павла Загребельного. *Слово і час*, 10, 3–23.
- Сковорода, Г. *De Libertate*. Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=269>
- Слабошпицький, М. (2004). *Тризе, або тасмниця творчості*. Київ, 7–8, 147–156.
- Ушкалов, Л. (2014). *Сковорода, Шевченко, фемінізм...: Статті 2010–2013 років*. Харків: Майдан.

Ушкалов, Л. (2017). *«Душу й тіло ми положим за нашу свободу...»: Що таке свобода для українця?* Режим доступу: <https://kharkiv-nspu.org.ua/archives/5497>

References

- Andrusiv, S. (1987). *Istoricheskaja romanistika Romana Ivanychuka i ee mesto v razvitii zhanra [Historical romance of Roman Ivanychuk and its place in the development of the genre]*. Avtoref. dis. kand. filol. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Baldynyuk, V. (2004). *Naratyvni modeli suchasnoyi prozy (za tvorchystyu Pavla Zagrebelnogo ta Valeriya Shevchuka) [Narrative models of modern prose (based on the work of Pavel Zagrebelny and Valery Shevchuk)]*. Avtoref. dys. kand. filol. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Bilyk, N. (2009). Mifologichnyj vymir semantyky klyuchovogo znaka-symvolu v romanax P. Zagrebelnogo «Dyvo» i «Pervomist» ta I. Andrycha «Mist na Dryni» [The mythological dimension of the semantics of the key sign-symbol in P. Zagrebelny's novels "Wonder" and "Pervomist" and I. Andrych's "Bridge on the Drina"] *Slovo i chas*, 10, 66–76 [in Ukrainian].
- Donchyk, V. (Red.). (1998). *Istoriya ukrayinskoyi literatury XX st.: u 2 kn. [History of Ukrainian literature of the 20th century: in 2 books]*. Kn. 2: Druga polovyna XX st. [Book 2: The second half of the 20th century]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- Zagrebelnyj, P. (1980). *Tvory [Works]*. (Vol. 1-6). (Vol. 3): *Pervomist*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
- Zagrebelnyj, P. (1981a). *Nelozhnymy ustamy: statyi, ese, portrety [True mouths: articles, essays, portraits]*. Kyiv: Radyanskyj pysmennyk [in Ukrainian].
- Zagrebelnyj, P. (1981b). *Shepit [Whisper]*. Kyiv: Molod [in Ukrainian].
- Zagrebelnyj, P. (1989). *Bezslidnyj Lukas: roman z chotyrox povidomlen i ne bez fantastyky [Lucas without a trace: a novel of four messages and not without fiction]*. Kyiv: Radyanskyj pysmennyk [in Ukrainian].
- Zagrebelnyj, P. (1994). *Tysyacholitnij Mykolaj [The thousand-year-old Nicholas]*. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
- Zagrebelnyj, P. (2000). *Dyvo [Miracle]*. Kyiv: Maxaon-Ukrayina [in Ukrainian].
- Zagrebelnyj, P. (2001). *Ya, Bogdan (Spovid u slavi) [I, Bohdan (Confession in Glory)]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

- Zborovska, N. (2006). *Kod ukrayinskoyi literatury: Proekt psyxoistoriyi novitnoyi ukrayinskoyi literatury* [Code of Ukrainian literature: Project of psychohistory of modern Ukrainian literature]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
- Zborovska, N. (2011). Vlada i svoboda v romanax Pavla Zagrebelnogo. [Power and freedom in the novels of Pavel Zagrebelny]. *Slovo i chas*, 10, 3–23 [in Ukrainian].
- Skovoroda, G. *De Libertate*. Retrieved from: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=269> [in Ukrainian].
- Slaboshpyczkyj, M. (2004). *Tryze, abo tayemnytsya tvorchosti* [Trize, or the secret of creativity]. Kyiv, 7–8, 147–156 [in Ukrainian].
- Ushkalov, L. (2014). *Skovoroda, Shevchenko, feminizm...: Statti 2010–2013 rokiv* [Skovoroda, Shevchenko, feminism...: Articles 2010–2013]. Kharkiv: Majdan [in Ukrainian].
- Ushkalov, L. (2017). «*Dushu j tilo my polozhym za nashu svobodu...*»: *Shho take svoboda dlya ukrayincy?* [“We will give our soul and body for our freedom...”: What is freedom for a Ukrainian?]. Retrieved from: <https://kharkiv-nspu.org.ua/archives/5497> [in Ukrainian].

Рукопис статті отримано 20 серпня 2022 року

Рукопис затверджено до публікації 11 жовтня 2022 року

Інформація про автора

Нестеренко Наталя Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства і лінгводидактики Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; вул. Валентинівська, 2, м. Харків, 61168, Україна e-mail: nattapetta@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-1267-2907>

Nesterenko Natalia Petrivna, Candidate of Philology, Associate Professor, Associate Professor, at the Department of Ukrainian Studies and Linguistics, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, str. Valentynivska, 2, Kharkiv, 61168, Ukraine e-mail: nattapetta@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-1267-2907>